

Interculturalitat i Pensament (quasi) Únic

© Núria Mata i Vinyets: psicòloga i docent. Consulta privada. info@nuriamata.com

© Josep Mª Armengou i Iglésias: metge salubrista. Administració pública. jmarmengou@yahoo.es

Comunicació lliure presentada al II Simposi Salut Mental i Processos Migratoris organitzat per l'Associació Atlàntida, Professionals per la Interculturalitat Barcelona, 2 d'octubre de 2009

INTRODUCCIÓ

Els autors d'aquesta comunicació provenim d'àmbits professionals diferents: el de la psicologia clínica i psicosocial i el de l'anàlisi i la gestió en el camp de la salut pública. És des d'aquesta doble perspectiva professional que estem interessats a contribuir al debat general sobre la "interculturalitat" posant de relleu algunes qüestions que observem que s'estan *deformant, a poc a poc, però decididament*, fins al punt de quedar "naturalitzades" i incorporades acríticament dins de l'imaginari social, inclòs el dels professionals, amb conseqüències esbiaixades, i sovint perverses, pel que fa a la cohesió social, a les actuacions professionals i a les decisions polítiques que se'n deriven en els àmbits administratius, social, educatiu, cultural o sanitari.

Partim de la premissa que l'estudi seriós de qualsevol qüestió complexa (i tot el que envolta els processos d'interculturalitat ho és) comporta necessàriament un doble moviment continuat: el d'analitzar focalitzadament els diversos temes i el de posar-los en relació dialèctica entre ells per tal de comprendre com interactuen i s'influencien mútuament.

EXPOSICIÓ DEL RAONAMENT

Pel que fa a l'anàlisi de la interculturalitat, observem que actualment a Catalunya (i probablement també en altres llocs, però ens remetem al nostre àmbit d'influència i de responsabilitat directa, dotat, a més, d'unes especificitats que el fan molt singular) fa temps que s'està produint un esclavissament d'aquesta dialèctica, que és marcadament obviada en favor de posar l'accent en l'estudi dels diversos patiments de les persones immigrades, mentre que difícilment s'aborda l'impacte a què es troba sotmesa la gent autòctona dels barris amb grans i sobtats canvis demogràfics. O bé, en tot cas, els encara escassos però meritoris estudis sobre aquest segment de la població (que sol coincidir també amb la població més desfavorida i, molt especialment, en moments durs com la situació econòmica actual) no s'estan posant en contacte dialèctic amb el gruix d'informació acumulada sobre la població immigrada. Breu: d'això no se'n parla.

Som conscients que aquesta fragmentació en la manera de concepció i d'articular els estudis sobre les relacions interculturals en el context del territori en el qual estem vivint i operant com a professionals actua en direcció contrària a les dinàmiques de cohesió social que considerem necessàries pel benestar de les persones i per la seva plena inserció dins d'una ciutadania que pretenem que sigui democràtica. També som conscients que aquesta fragmentació es produeix pel fet que la complexitat de la temàtica que ens ocupa voreja molts temes delicats i, per tant, difícils d'articular.

Amb aquesta breu comunicació volem alertar sobre aquest fet i les seves possibles causes i conseqüències.

L'enorme canvi demogràfic esdevingut a Catalunya en els darrers 10 anys (un milió i mig d'habitants arribats de tots els racons del món -un 25% més dels que hi havia- i sense que el país disposi de mecanismes *sobirans* de regulació política i social) afecta ineludiblement tota la població radicada actualment en aquest context territorial. Les noves migracions s'insereixen en un terreny en què plou sobre mullat: sobre altres precarietats ja prèviament existents, en salut, educació, habitatge, espai públic, pobresa... i en un moment històric en què podem constatar que la societat catalana no es troba en condicions plenes per a una administració satisfactòria del procés. Barris sencers com ara el Raval a

Barcelona, Ca'n Anglada a Terrassa, Llefià a Badalona, La Torrassa de l'Hospitalet o al bell mig del casc antic de Lleida, o ciutats i pobles com Vic, Manlleu, Salt o tants d'altres del sud del país han vist que el seu "paisatge humà" es transformava amb tal rapidesa que a qualsevol persona se li fa difícil d'acostumar-s'hi de seguida.

És com si els "autòctons" d'aquests llocs estiguessin sotmesos a una mena d'emigració forçosa i silenciada com a tal o bé a un altre fenomen que podem anomenar de *tancament a domicili*. Tot i que en els darrers anys han anat veient que tots els referents del seu entorn personal i social canviaven amb una rapidesa tremenda, fins al punt d'esdevenir quasi estrangers a casa seva, des dels nostres esquemes generals de societat benpensant (inclosos els professionals) i des de tots els suports mediàtics *correctes* se'ls demana que siguin generosos, acollidors i que no donin importància a les pèrdues que estan experimentant, en benefici de celebrar la riquesa que els està arribant. Riquesa que, sovint, a més, no està en discussió per ningú, la qual cosa probablement ajuda a explicar la pau social de què gaudim. El paper de *coixí* de les administracions, i dels seus mitjans d'abordatge (serveis d'acollida, sanitaris, educatius i socials, i la *lleï de barris* de manera singular) han estat i són fonamentals en aquest moment històric. Però això no vol dir que no hi hagi patiment entre els autòctons que reclami la nostra atenció.

Afirmem que per reconèixer i confirmar el potencial creatiu i enriquidor de la població nouvinguda no cal desmentir ni deslegitimar la quota de dols i de pèrdues de la població autòctona amb relació a l'arribada de grans contingents de població immigrada. Ans al contrari, plantejar-ho com a disjuntiva implica caure en reduccionismes greus que no ens ajuden gens a comprendre ni a intervenir sanament en aquesta complexitat.

Pensem que és preocupant que hi hagi una mena de pensament únic que, adduint sempre el millor acolliment dels nouvinguts i la desitjada "integració" (paraula de diverses arestes que demana molt més d'espai que aquest), està oblidant (o a voltes, pitjor, estigmatitzant) qualsevol plantejament que es fa pertocant els autòctons (d'una o de moltes generacions, tant se val) i la seva situació (canvis a l'escala de veïns, a moltes o a totes les botigues del barri, al carrer, als transports, al CAP, a l'escola..., per no parlar de la llengua i els seus referents culturals, probablement el bagatge personal més preuat).

Capítol a part, i molt important, és tot el que fa referència a l'assetjament immobiliari que s'exerceix sobre persones que porten molts anys vivint en el mateix habitatge, de manera particular en els barris en fase de transformació de gran envergadura -amb el Raval com a paradigma- poblats per gent gran i/o amb diversos graus de discapacitat, i en què tenen lloc situacions de gran crueltat i greus conseqüències en la salut dels afectats. Situacions que aglutinen motivacions diverses com ara la incidència d'estrangers de països rics, el turisme massiu i depredador, i les reconversions que comporta tot plegat en els habitatges. Entitats com *V de Vivenda* i altres estan entre les poques que han començat a documentar les vides d'aquestes persones *invisibles*.

Un altre capítol a esmentar és la situació dels ancians que viuen els darrers anys de la seva vida cuidats per dones, majoritàriament llatinoamericanes, que s'ocupen d'ells la majoria de vegades amb una dedicació exquisida si bé des de codis culturals molt diferents dels que eren propis d'aquests ancians, justament en una època de la vida en què "el retorn a casa" esdevé un dels elements més preuats pel benestar personal.

LA NOSTRA FEINA DEL DIA A DIA

Des del suport teòric que ens aporten els treballs de professionals d'elevat compromís i prestigi en el camp de les relacions interculturals, sabem que aquestes s'esdevenen sempre entre almenys dos individus, ambdós portadors de cultura, i que la cultura del professional, si no és conscienciada i revisada críticament per aquest, esdevé un dels obstacles principals per a oferir una correcta atenció intercultural. Dins del context que ens ocupa, i en el marc d'aquesta breu comunicació, volem senyalar dos elements constitutius de la cultura que travessa els professionals del nostre país i els pot condicionar a incórrer en els parany del pensament únic que estem exposant.

Estem immersos en una cultura secular en què les diferències són percebudes en termes de dicotomia exclouent: “està amb mi o contra mi”, “si faig cas a un no puc fer a l’altre”... Aquest és un tipus de pensament que tenim tan arrelat que sovint el seguim practicant fins i tot quan en teoria el combatem. Superar-lo en favor d’un pensament més complex i inclusiu comporta no tan sols una revisió intel·lectual sinó un compromís de revisar diverses lleialtats emocionals que a vegades ens atrapen. I aquí entrariem en el tema dels dols que els mateixos professionals hem d’elaborar per a avançar en la nostra tasca.

També sovint caiem en confusions culturalment acceptades, com ara que ser solidaris és equivalent a ser altruistes, quan no és en absolut el mateix. Ser altruista significa donar sense demanar res a canvi, una incondicionalitat ideal però enganyosa, que acaba passant factura. En primer lloc, perquè situa les relacions en pla de verticalitat: hi ha algú suposadament tant “superior” que pot estar sempre donant de tot i sense parar i, a més a més, no necessita cap mena de compensació, reconeixement ni reciprocitat; complementàriament hi ha algú tan “inferior” que el que li correspon és rebre passivament sense ni tan sols haver d’agrair ni retornar en reciprocitat. No pensem que sigui aquest un paradigma adequat del que convindria que fos una relació intercultural sana i equilibrada, que sí que té a veure, i molt, amb la *solidaritat*, és a dir amb el reconeixement mutu i el fet de *compartir equitativament tant els guanys com les pèrdues*. És urgent en el moment i context actual que els diversos professionals i agents socials aprenguem a detectar dins nostre aquestes confusions i els moments i les maneres en què s’infiltrin en les nostres actuacions, amb conseqüències funestes per a tots.

D’altra banda, des del punt de vista de la societat en general, el no reconèixer ni prendre mesures adequades per enfocar sanament els dols dels autòctons esdevé un focus de tensió, que incrementa l’estrès d’aquest sector de la població i que esdevé brou de cultiu en el qual s’incuben xenofòbies que d’altra manera potser no sorgirien, i que seran ràpidament capitalitzades (com ho són ja a Osona, Badalona, Cambrils...) pels grups *polítics* interessats a excloure els immigrants dels seus drets com a ciutadans, i que poden esdevenir encara més perillosos en l’actual conjuntura de crisi econòmica i laboral.

A MODE DE CONCLUSIONS

Convidem a tots aquells que estiguin interessats a treballar com a "professionals per la interculturalitat" a comprometre’s a abordar seriosament el terreny “inter”, tot estant amatents a no caure en el parany de falses inculpacions benintencionades però acrítiques i situades en el terreny de la pura idealització, que com sabem, és un dels esculls per tramitar adequadament el procés de dol i arribar a una nova relació, creativa i integradora amb la realitat “real”, no tal com -en bé o en mal- l’hem imaginada.

Així mateix, convidem a tots els professionals que tinguin petits estudis iniciats en aquest camp a perseverar a completar-los i a compartir-los per tal que entre tots ens puguem dotar d’eines cada vegada més acurades per tractar tothom amb els mateixos drets de ciutadania.

I finalment, convidem les administracions a que, d’una vegada i de manera decidida i permanent, parlem de *ciutadans i ciutadanes*, siguin d’on siguin, però iguals en drets i deures, als quals oferim –i garantim– l’accés en termes d’equitat als serveis de l’estat del benestar i posem tots els elements perquè això sigui efectiu i realista. Ens oferim a facilitar-los el nostre modest suport i la nostra feina quotidiana per a dur-ho a terme.

No se’ns escapa pas que això requereix un moviment previ i paral·lel, que és la consecució de drets de ciutadania per part de qui encara no els té. Per descomptat. Que s’han de produir determinades situacions de discriminació positiva en termes lingüístics, educacionals, de gènere, de pobresa.....També.

Però posem-nos tots plegats a treballar de valent amb un pensament ampli per una societat realment intercultural.